

*Text: Yvonne Calles
Klipp o klistra: Yvonne Calles*

MÅNSKENSBONDENS DOTTERS VÄG TILL SJUNDE HIMLEN

Tidstrands Yllefabriker, Sågmyra

Gångvägen till fabriken från Ruts hem, på andra sidan Vrebroån, tar kanske fem minuter. Hon är född i föräldragården och vid 15 års ålder fick hon börja arbeta vid Falu Yllefabriker AB på hennes hemort Sågmyra, ca 3 mil från Falun, och året är 1941. Rut började med att spinna garner. Men redan vid 13 års ålder sommarjobbade Rut vid fabriken med att klistra prover som resandena skulle ha för visning.

Under 1930-talet hade Sågmyra samhälle vuxit och Yllefabriken gick för högtryck under krigsåren. Filtar och klädestyger tillverkades. Man levererade till Armén, Flottan, SJ, sjukhus och industrin. Till Volvo levererades bilklädslar. Namnet ändrades senare till Tidstrands Yllefabriker.

Kvinnor kollar vad som skall lagas

När tyget kommer från väveriet gick det till den vackra lagsalen i det stora tegelkomplexets sjunde våning, där Ruts arbetsuppgifter var att laga och justera tygerna. Hit kom hon efter 2 år. Fel kunde uppstå under vävningen, t.ex. knutor. Tygstyckena var på 50 m och de drog tygstycket över ett bord, märkte ut var och vad som skulle lagas och åtgärdas. Ackordslön gällde för tyglagning. Ett hantverk och arbete som Rut trivdes med. Den höga vackra ljusa salen med glastak fick namnet "Sjunde himlen" och var ett smycke i fabriken. Här fick kvinnorna lyssna till musik som skulle stimulera arbetet.

Ruts pappa arbetar vid våtberedningen och hennes mor tog hand om 2 mjölkkor och familjen. Mamman hade ett par mjölk kunder dagligen. Det är när pappan slutat för dagen vid 17.00-tiden som industriarbetare, som han fortsätter med arbetet som bonde ute på ägorna och i skogen. Därav benämningen månskensbonde. Slåttern fick ske under de två semesterveckor som pappan hade vid fabriken. Rut och hennes syster fick hjälpa till.

Ruts pappa var med i Sågmyra manskör. Hon själv var engagerad i NTO med kurser och sångkör som åkte runt och sjöng i fängelser, kyrkor och ålderdomshem och givetvis i Sågmyra Paviljong (Tennishall från början). Åke Sundberg som arbetade på kon托ret vid Tidstrands var körledare. Pengar som man fick in på julmarknaden under kriget gick till Norgehjälpen och Finland.

Här följer lite bakgrund.

Historien berättar om den 25 årige Axel Ludvig Tidstrand, som kom från Tidavad i Västergötland, viken år 1895 var på väg med tåget från Falun upp mot Rättvik, Leksand på jakt efter ett vattenfall. Forsynen hade placerat honom på rätt sida i tågkupén vilket gjorde, att han upptäckte vattenfallet som fanns i Sågmyra efter järnvägen. Han hade hoppat av tåget och köpt forsarna och marken nedanför byn Vrebro och uppförde en yllefabrik 1896 rakt över ån. Yllefabriken byggdes till år från år och på 1950-talet fanns ca 1 000 anställda. Sågmyra hade fått järnväg 1889, endast sex-sju år innan Tidstrand blev av tåget.

Fabrikör Tidstrand uppfattades som en samhällsbyggare och blev en enorm tillgång för det lilla samhället Sågmyra som gav arbetstillfällen till Sågmyrabor. Det kom även två bussar från Leksandsbyarna och bussar från Bjursås. Rälsbussen fraktade personer från Grycksbo/Lustebo och Falun till arbete på fabriken. Tåget kom även från Rättvikshållet med arbetskraft. Trots detta så räckte inte arbetskraften till utan man tog emot, under andra världskriget, flyktingar från Norge, Danmark och Finland. Arbetskraftsinvandring även från Polen, Tyskland och Jugoslavien. Vid Ungernkrisen 1956 kom även ungrare som arbetskraft till det lilla samhället. En del av flyktingarna återvände till sina hemländer efter kriget.

Rut berättar att hon aldrig upplevde främlingsfientlighet under uppväxten. Sågmyraborna accepterade på ett naturligt sätt den inflyttade utländska arbetskraften och det blev naturligt att arbetskamraten vid ens sida kom från ett annat land.

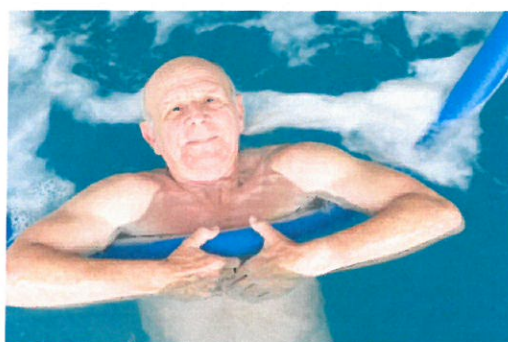
Rut understryker, att flickorna som bodde i barackerna inte hade det lätt under den kalla årstiden, då de själva fick sörja för att elda i järnspisen i sina små rum, inhandla förnödenheter i butikerna som fanns på orten. Hon själv, som bodde hemma, fick komma hem till ett varmt hus och dukat bord vid arbetsdagens slut.

Det var många unga kvinnor anställda vid fabriken, vilket givetvis medförde att trak- tens unga män kollade in de nyanlända. Under årens lopp hittade flera inflyttade sina partners och kom att stanna på orten.

Tyvärre var det så att fabriksflickor inte stod högt i kurs. Sågmyra fick dåligt rykte på grund av flickorna som bodde i barackerna och elaka tungor kallade flickornas ba- racker för "ridhus". Sågmyras dåliga rykte fick Rut uppleva när hon träffade personer från andra närområden.

De ogifta inhemska männen från Sågmyra upplevde ibland konkurrens från "de snygga norrmännen som pratade så gott", som flickorna uttryckte det.

Tidstrandsfamiljen bedrev även jordbruk med 10 st mjölkkor, skogsbruk och med an- ställda vid sågen och flottningen. Opastöriserad mjölk såldes till tjänstemän och arbe- tare vid fabriken. Tjänstemännen hade dock en särställning vid fabriken och i sam- hället. Det byggdes bostadshus, matsal på sjunde våningen för de anställda med närhet till hissen, barnkrubba, tvätteri, samlingslokalen Paviljongen med biograf samt idrotts- plats. Nyare modernare hyreshus byggdes till de anställda under 1946. De äldre bostä- derna började bli i dåligt skick. Sågmyra Brandkår kom till 1923 och existerade fram till 1983. Därefter övergick brandskyddet för Sågmyra till Bjursås brandkår. Klocksta- peln i Sågmyra skänktes av Fabrikör Tidstrand och denne planterade ornäsbjörkar framför Bjursås kyrka.

Tidstrands såg till att en simbassäng byggdes i fabriken för de anställda, men även för allmänheten. Skolbarnen fick möjlighet att lära sig simma inomhus.

Vid fabriken fanns en personalkonsulent anställd vid namn Ingrid Moberg. Rut tror att det var denna kvinna som påverkade Fabrikörn när det gällde flera av de olika inrättningar som skedde i Sågmyra som t.ex. badet. Vidare barnkrubban som inrättades, tvättstuga som iordningställdes samt t.ex. på Vidåsgården fanns "Hemgård" där ungdomarna kunde träffas för olika pyssel och samvaro. De unga kvinnor som kom till Sågmyra hade inte anhöriga nästgårds och för att inte kvällar och fritid skulle bli för ensamma, anordnades just Hemgården.

Olika traditioner hörde livet till i Sågmyra och som skapades med hjälp av Fabrikörn. Julgransutdansen hölls på planen utanför lagret. Varje år sattes en stor gran upp och man dansade runt granen med spelmansmusik. På grund av kylan stod spelmännen med öppna fönster på andra våningen i lagerbyggnaden. Det förekom även ibland fest inomhus i fabriken matsal på sjunde våningen. Luciafirandet för personalen ordnades genom skolbarnen, tidigt på morgonen i matsalen.

Fabrikör Tidstrand såg till att majstångsresning skedde onsdagen i midsommarveckan. Detta för att han ville fira midsommar med de anställda, innan de skingrades vid midsommarhelgen för att resa hem till sina hembyar. Sågmyra Barnens Förening fanns på orten och kom senare att arrangera "Barnens Lördag".

Sågmyra Herrgård

Sågmyra Herrgård, som den ser ut idag, uppfördes mellan åren 1918-1920. Herrgården ritades av Gustaf Ankarkrona, Holen, Leksand. Han fick 1 000 kr för ritningen plus ett porträtt av Fabrikör Tidstrand och hans hustru Ellen. Herrgården består av 700 kvm i

tre våningsplan, fördelade på 18 rum och kök. Tidstrands hade fyra barn. En av sönerna, Sven Tidstrand, kom senare att bli disponent vid Tidstrands Yllefabriker. Trämaterialet importerades från Sydamerika och det kostade 1 miljon kronor att bygga huset med sina pampiga trätrappor och kolonner. Tidstrands Yllefabriker i Sågmyra lades ner 1976. En speciell epok i Sågmyras historia tog då slut. Konkurrenten från lågprisländer blev för stor.

Föreningslivet var viktigt och blomstrade vid den här tiden i det lilla samhället.

Rut och hennes kamrater tillhörde nykterhetsrörelsen Sågmyra NTO och träffades i NTO-lokalerna för sång och samvaro, studiecirkelverksamhet med inriktning mot teater och musik. Ungdomarna kunde även glädja sig åt bio och dans. I NTO-lokalen fanns även bokskåp för de lässugna på söndagarna. I Bengtssons Café hade ABF bokskåp. Långt senare kom ett bibliotek i Falu kommuns regi, som alltså finns i Sågmyra.

Rut gifte sig 1950 med Karl som hon träffade genom bekanta. Hon bodde mellan 1951-1961 på andra orter genom makens arbete. Hon var hemmafru och tog hand om barnen under dessa år.

Rut arbetade vid Tidstrands i två omgångar. Dels mellan åren 1941-1946. Därefter folkhögskola. Vidare mellan åren 1961 till nedläggningen 1976. Deltid några år. Rut minns att hon i ungdomen hade 15 kr per vecka i lön. Timlönen senare var 11,60 kr.

Rut uppger, att det fanns goda möjligheter för kvinnor till försörjning på fabriken. Hon upplevde både grundaren Fabrikör Axel Ludvig Tidstrand och sonen, disponent Sven Tidstrand som chefer, innan nedläggning skedde av verksamheten.

Skäreriet på Sägmyra Yllefabriker 1947-49

Tiden vid planeringen för nedläggningen var inte den bästa. Nedläggningen skedde successivt och stämningen hos och mellan de anställda blev inte bra. En del fick vara kvar, andra fick gå hem och stämpla. Avundsjuka rådde mellan de anställda. Omflyttning skedde också till olika avdelningar och de anställda fick vara flexibla.

Vid den här tidpunkten var det dock lättare att få nytt arbete än vad det är idag 2014. Vid Arbetsförmedlingen fanns en kvinna vid namn fru Boman, som största tiden fanns på Tidstrands-kontoret och hjälpte till för att de uppsagda skulle finna nya arbeten. Hon gjorde ett gott arbete, säger Rut, som gjorde vad hon kunde för att de drabbade Sägmyrabor skulle hitta nya arbetstillfällen.

Facket var givetvis inblandad och för Ruts man Kalle innebar det många sammanträden och förhandlingar som fackrepresentant. Rut kom hem ibland och berättade om missnöjet hon hörde. Hon förstår idag, att Kalle troligtvis måste ha upplevt detta jobbigt eftersom facket ville göra så bra arbete som möjligt för sina medlemmar.

Hur gick det då till med de olika momenten i Yllefabriken?

Ennie Andersson

En enda kardmaskin har en kapacitet av 400 kg garn per 8 tim. Råvaran passerar en automat som levererar den till rensverket och därifrån går den vidare, passerande allt finare kardläder och allt finare kardmaskiner, krossapparater. Det luftiga kardfloret går slutligen in i flordelaren för att slutligen lämna maskinen såsom förgarn, färdigt för spinning. Garnet framställdes i första hand till den egna tillverkningen av filtar och tyger, men såldes också till andra industrier såsom trikåindustrin och väverier.

Därefter tar spinningen vid. Trådar kan gå av och särskilda spinnare lagar de brustna trådarna under spinningen. Varje "selfaktor" har i genomsnitt 300-500 spindlar snurrande med en hastighet av 3 500-5 000 varv i minuten. Fabriken har 33 selfaktorer plus två ringspinningsmaskiner med 600 spindlar. 1 500 m per kilo mäter det grövsta garnet som tillverkas vid fabriken, medan man måste ta hela 20 km av det allra tunnaste för att nå upp till samma vikt.

Ospunnet garn kom på bobiner. När spolarna blev fulla drog man av dem och slängde dem i lådor. Det blev att stå och gå mycket på dagarna. Basen kallades spinnare och arbetarna "lappare". Arbetsdagen började kl 07.00 och med lunch mellan kl 11.00-12.30. Arbetsdagen slutade kl 17.00. Vissa anställda hade skiftarbete som t.ex. på väveriet för att utnyttja vävstolarna. Spinnaren hade ackordslön.

Ennie Andersson

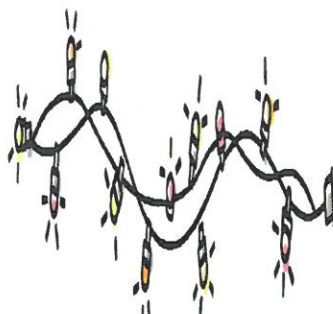
Fabriken hade även ett modernt laboratorium utrustat med olika provningsapparater där tygets hållbarhet och kvalité kontrollerades.

Den vadmal som lämnade fabriken var nästan outslitlig. Många skogsmän kollade om just beteckningen "1003" fanns instämplad i byxlinningen. Den tillverkades av 100 % svensk ull.

Bombiner är de stora mörka rullarna

Även trådar kunde brista vid varpningen och även här var det kvinnor som stod vid maskinerna för att kolla från skärlasten till skärkronan, att trådar inte gick av. Skärkronan rymmer åtskilliga meter varp.

I vävstolarna framställdes tyger i de mest skilda mönster, färger och kvalité. Det är sporttyger i diagonal och tweed, kostymtyger, byxtyger, ulstertyger, skidträktstyger, tyger till damkappor, dräkter och kjolar. Tygerna gjordes malsäkra genom impregnering.

Ångborstning och pressning skedde av tyget. Tyget gjordes skrynkelfritt och krympfritt i en dampmaskin. För att få det absoluta krympskyddet ångades tyget först lätt, varefter det sakta fick glida över ett upphettat bord. Tyget mättes sedan i en särskild maskin, upprullades på pappskivor för färdig leverans.

--- 0 ---

Här återges en liten del av ett kvinnoyrke som idag inte längre finns i Sågmyra eller i Sverige. En berättelse i regi av:

DALARNAS KVINNOHISTORISKA FÖRENING

Källor:

Sågmyra och Tidstrands 100 år, 1996

Sågmyra genom tiderna, 2012

Foton: Sågmyra Museum